

dr. Vonsik Gyula

A MUNKÁSMŰVELTSÉG VIZSGÁLATÁNAK NÉHÁNY ÁLTALÁNOS
ALAPELVE

Mielőtt a munkásosztály műveltségének vizsgálatáról bármit is mondunk vagy írunk, fel kell tenni két kérdést: lehet-e beszélni külön a munkásosztály műveltségéről, illetve, hogy mi a különbség a munkásosztály és az egyes munkás műveltsége között.

Az első kérdés, azon túl, hogy igennel válaszolunk rá, összefügg egy igen lényeges kérdéssel: mit kell értenünk a munkásosztály fogalma alatt napjainkban. A társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely szempontjából a társadalmat nagy egységekre lehet bontani. Ennek megfelelően az ott foglalkoztatott embercsoportok is sajátos jegyekkel rendelkeznek, ami megkülönbözteti őket más csoportoktól. Vonatkozik ez a műveltségre is.

Ha a műveltséget nem valami önálló, mindentől független életet élő társadalmi jelenségként fogjuk fel - ahogyan ezt sokáig felfogták -, hanem az ember mindennapi tevékenysége egyik oldalának, részének, feltételének és eredményének, akkor automatikusan következik annak elfogadása is, hogy ha más a tevékenységi terület, akkor másnak kell lenni a hozzá kapcsolódó műveltségnek is. Ez az első ok, amiért külön beszélhetünk

a munkásosztály műveltségéről. Nem kisebb jelentőségű ma még a multból hozott örökség szerepe sem. Igaz, napjainkban igen gyakran hangzik el az a megállapítás, hogy "nem az a fontos, hogy honnan jövünk, hanem hogy hová megyünk". Valamennyien a szocializmus, majd a kommunizmus felé megyünk, de ez nem jelentheti a most még meglévő különbségek figyelmen kívül hagyását!

A jelen a mult és a jövő között van, tartalmát ezért nem kis mértékben a mult határozza meg. A mult viszont minden nagy társadalmi egység számára a műveltség szempontjából is más volt. Az értelmiségnél pl. azon túl, hogy nagyobb volt a jártassága a szellemi értékekben, a nagyfokú individualizmus, a nacionalizmus és arisztokratizmus is jellemző volt.

A parasztság esetében fokozottan beszélhetünk pl. a vallásosságról és az egoizmusról. A munkásosztálynál is kimutatható néhány pozitív sajátosság: szolidaritás, kollektivitás, természetes vonzódás a szocialista ideológiához, stb. és néhány negatív: kevés jártasság a tudományban, csekély művészi izlés, ebből táplálkozó igénytelenség a szórakozásban, stb. Ezek hatása nem mult el nyomtalanul. Végül is nyugodtan mondhatjuk, nemcsak lehet, hanem kell is külön beszélni a munkásosztály műveltségéről.

A másik kérdésre adandó válasznál abból kell kiindulni, hogy a műveltség az egyén kulturája, vagyis a műveltség nem más, mint amit az egyén a kulturából a magáévá tett. Ez a mun-

kásokra is vonatkozik. Minden munkás szert tesz valamilyen műveltségre, amelynek tartalma és színvonala különbözhet egymástól az egyes munkás tudása, képessége és készsége tekintetében, de csak egy meghatározott kereten belül. Ezt a keretet tevékenységük alapvető jellege adja, amit meghatároznak az adott termelési viszonyok, az adott termelőerők színvonala az iparban, a politikai szabadság kivivott foka, stb. Az osztály műveltségen tehát nem az egyes munkások műveltségének számtani összességét értjük, hanem azokat az általános jellemzőket, melyek az egész osztályra általában vonatkoznak. Ezen belül az egyes munkásoknál az általánoshoz képest lehetnek pozitív és negatív eltérések.

A továbbiakban tehát a munkáosztály műveltségéről lesz szó, abban az értelemben, ahogyan ezt az osztályt a társadalmi munkamegosztás szempontjából értelmezzük.

I.

Néhány általános megjegyzés

Általános igazság - a műveltség esetében is -, hogy a társadalmi lét meghatároz és egyben feltételez is. A társadalmi gyakorlat - a termelő, a politikai, a megismerő és a fogyasztói, stb. - szükségessé tesz egy meghatározott műveltséget, de ugyanakkor a gyakorlat egyben eredője is ennek a műveltségnek. A munkáosztály műveltségének vizsgálatánál is abból kell ki-

indulni, hogy a műveltség az embereknek nem valami külső tartozéka, hanem valamennyi élettevékenységük része, oldala, vagyis magán hordja mindazon jegyeket, ami az osztályt társadalmilag megkülönbözteti más osztályoktól.

Mi azt valljuk, hogy az egyén és az osztály műveltségi szintjét a társadalom rendszerének szociális-gazdasági jellege, anyagi-technikai bázisainak fejlettsége, a tömegek politikai öntudata és az ezt kifejező gyakorlati tettei, a nép ragaszkodása a maga korának haladó eszméihez, a humanista eszményekhez való hűsége, erkölcsiségének fejlődése határozzák meg, illetve az, hogy milyen fokon sajátította el a tudományos, materialista világnézetet.

A műveltség az ember életének olyan tényezője, amely lehetővé teszi a jelenének megértését, jövő célkitűzéseinek megfogalmazását és megvalósítását. A műveltség legfőbb jellemzője tehát, hogy a gyakorlati tevékenységben jelentkezik, formálódik. A műveltség ilyen funkcionális felfogásához szorosan hozzátartozik az is, hogy a műveltség igazi ismérvének a műveltséganyag elemeinek kapcsolatát, összefüggését, szemléleti egészbe rendeződését, "gyakorlattá" válhatóságát tartjuk.

Szabó Ervin írta már 1918-ban, hogy az igazi műveltség "A tudás, az érzés, az akarás egybeforrása. Megismerni mindent, kiválogatni a legjobbat, hinni benne a szeretet erejével és heroikus elszántsággal megvalósítani belőle minden nap minden lehe-

tőt..." Ezek a szavak ma is elmondhatók és elfogadhatók a munkásosztály esetében is.

Amennyiben általában elfogadjuk a műveltség legfőbb kritériumát, a gyakorlatra válthatóságát, vagyis a tartalomnak azt a követelményét, hogy a társadalmi gyakorlat során felhasználható legyen, így ezt az elvet kell elsődlegesen alkalmazni a munkásosztály esetében is. A gyakorlati tevékenység keretei sohasem szubjektív mérlegelés eredményeként alakulnak ki, hanem mindig történelmiek, magukon hordják az adott kor és a konkrét társadalmi formáció jegyeit. Az így felfogott gyakorlat szempontjából a műveltség is magán hordja ezeket a meghatározó jegyeket.

A munkásosztály gyakorlati viszonyaira ma két nagy tendencia, két nagy erő hat: az egyik a társadalmi forradalom, vagyis a szocializmus, mint megvalósuló társadalmi valóság, ahol az osztály vezető erőként jelenik meg és a másik, a tudományos-technikai forradalom, ami elsősorban az ember-és-természet-ví-szonyában jelent lényeges változást. Ez a két forradalmi változás a kölcsönös egymásrahatás jegyében megy végbe ma.

Ha a műveltséget tartalma szerint vizsgáljuk, akkor benne megtaláljuk az ismereteket - az ideológiai, a szakmai és az általános ismereteket, - a készséget az ismeretek felhasználására, szilárd világnézetet, vagyis meggyőződést, meghatározott erkölcsiséget, fogékonyságot az új iránt, képességet a kor tendenciá-

inak lereagálására, a társadalomban való elhelyezkedésre, korszerű izlést, kommunista magatartást; stb. Mindezek együttesen adják a műveltséget. A műveltség mindig a társadalom anyagi életéhez idomul, a műveltségigényeket és elvárásokat csak a társadalmi szükségletek jegyében lehet és szabad megfogalmazni. Ezért a munkásműveltség kapcsán nem egyszerűen a tények és szabályok összességének ismeretét keressük, hanem a kommunizmus eszméi által megvilágított, elmélyült ismereteket és meggyőződést, az erre alapuló tetteket. Most pl. a dolgozók tudományos látókörének kialakítása azt jelenti, hogy felvértezzük őket a természetre, a társadalomra és a gondolkodásra vonatkozó marxista világnézettel és a szocialista termelés fejlődése, valamint a társadalmi élet valamennyi területén kibontakozó tevékenység megkövetelte alapos műszaki, szakmai és általános ismeretekkel. A műveltség fogalma alatt mi az integrális műveltséget értjük, a tudást, a képességet, a fogékonyságot minden modern tudományos és emberi törekvés felfogására, figyelemmel kísérésére, és gyakorlati alkalmazását mindannak, amit az ember tud. Ennek a műveltségnek alapját a törvényszerűségek ismerete alkotja és jellemzője, hogy az egész világot egységben látja.

A műveltség szociális funkciójából adódik, hogy ne csak a jelen feladatainak megoldásában játszott szerepét vizsgáljuk, hanem legalább ilyen fontosnak tartjuk irányultságát is. A műveltség irányultsága alapvetően három vonatkozású: aktívan részt vesz a természet leigázásában, a társadalom átalakításában és az ember önmaga átalakításában. Mindhárom irányu tevékenység színvonala a

benne megtestesülő energia és aktivitás, stb. egyben a műveltség színvonalát is jelenti. Jelentőségével különösen kiemelkedik ebből az összefüggésből a hagyományokhoz, a tradíciókhoz való viszony, a továbbélésüket vagy legyőzésüket jelentő folyamatok. Korunkban a tradíciók és hagyományok életkora végtelenül lerövidült, ami a változások gyors egymásutániságával áll kapcsolatban. Az idő meggyorsulása, a kulturális értékek felhalmozódásának egyre növekvő üteme, a felhalmozott értékek és az ember közötti kommunikáló eszközök egyre szaporodó száma mind együttesen rövidítik le a ma még elfogadott, de holnap már hagyományként kezelendő jelenségek élettartamát. A műveltség tehát magábfoglalja a változás ütemének tudatát és a vele való azonosulás képességét is.

A munkásműveltségnek is, mint minden műveltségnek, legszembetűnőbb jellemzője az állandó dinamizmus, amelyet a társadalom anyagi életéhez való kapcsolatából vezethetünk le. A társadalom anyagi életében végbemenő folyamatok egyoldalról feltételezik a műveltség egy adott tartalmát és színvonalát, más oldalról viszont, mint szükségletet váltják ki az adott színvonal és adott tartalom elérését. Ebből adódóan a munkásműveltséget sem lehet másként megközelíteni, mint úgy, hogy a társadalmi célkitűzéseket és szükségleteket vesszük vizsgálat alá.

Ebből a meghatározásból is az következik, hogy a műveltség tartalma szakadatlanul változik, hogy azt az alkotó elmélet újabb és újabb eszmékkel, a termelőerők és a tudomány egyre

rohamosabb előrehaladása újabb és újabb ismeretekkel tágitja és gazdagítja, miközben az elavulttól megfosztja. Éppen ezért az ember művelődése, tanulása az iskolai oktatással nem ér véget, mert az iskolai oktatási rendszer az ember életében általában időhöz kötött, a tudomány, a technika viszont állandóan fejlődik. Az állandóan fejlődő tudomány megismerése is megköveteli, hogy állandóan tanuljanak. A dolgozók ilyen tudásának, képességének és készségének alakításában fontos szerepet játszanak a műveltség tömeges terjesztésének eszközei: iskola, könyv, különféle tanfolyamok, sajtó, rádió, televízió, színház, mozi, stb. Ezek a szocialista műveltségért folyó harcnak is igen fontos eszközei.

Az így felfogott műveltség természetes és szükségszerű követelménye a szocialista építésnek. A munkásosztály, amely forradalmi szerepet játszik a szocializmus építésében, nem teljesítheti történelmi küldetését az egyre magasabb szintű műveltség megszerzése nélkül. A műveltség eszköz a munkásosztály kezében, hatalmas társadalomalakító feladat megoldásának eszköze. De a műveltség nemcsak az osztály egészének céljaihoz szükséges, hanem az osztály minden egyes tagjának a marxista értelemben vett szabadság kivívásához is. Dolgozni a szocializmus körülményei között is akkor lehet jól, ha valaki ismeri a szakmáját, ha kellő szakismerettel rendelkezik. De ez viszont kevés ahhoz, hogy az emberek meglássák munkájuk értelmét, ahhoz már korszerű műveltség kell. Arra pedig, hogy a dolgozók lássák a munkájuk célját és értelmét, hogy életük ne csak jobb, hanem értelmesebb is legyen, most különösen szük-

ség van, mivel a társadalmi munkamegosztás egyre nagyobb méreteket ölt. Amilyen mértékben végez egy munkás egyre inkább részfeladatot, olyan mértékben van szüksége a műveltség emelésére ahhoz, hogy a részfeladat mellett képes legyen meglátni az egészet is, üzemi és társadalmi méretekben egyaránt. Ez a feltétele a társadalmi és gazdasági közigazgatásba való bekapcsolódásnak is.

Különösen fontos helyére tenni az értelmi képzés problémáját is. Ha abból indulunk ki, hogy a szocializmus megvalósulása egyet jelent a fizikai és szellemi munka közötti szakadék megszüntetésével, akkor egyben azt is élismerjük, hogy az értelmi képzésnek csak ott és akkor van jelentősége és szerepe, ahol szorosan kapcsolódik az ember gyakorlati tevékenységéhez. Az önmagában álló informáltság, tudás még nem műveltség, hanem csak feltétele a műveltségnek. A műveltség feltétele az informáltság, de az informáltság még nem műveltség. Ezt az összefüggést nem lehet megfordítani. A tárgyi tudás számonkérése, az emlékezeti tudás megkövetelése önmagában kevés, ha nem párosul a kornak megfelelő tájékozódási készséggel, olyan tartalmi meghatározottsággal, amely lehetővé teszi a valóság egyre tudományosabb megértését és átalakítását.

Végző következtetésként álljanak itt Goethe szavai: "nem elegendő tudni, alkalmazni is kell; nem elég akarni, cselekedni is kell". A műveltség tehát nem merül ki értelmi tulajdonságokban, következményeinek elsősorban nem is az intellektuális,

hanem a szociális és morális szférákban kell megmutatkozniok.
Ez érvényes a munkásosztályra is.

A munkások műveltségi színvonalának emeléséért folyó
harcban ugyanis kettős feladatot kellett megoldani. Először:
felkelteni és növelni kellett a műveltség iránti igényt, má-
sodszor: meg kellett változtatni az igény tartalmát, mert nem
abból kellett többet elsajátítani a munkásoknak, amiből a ka-
pitalizmusban is részük volt; hanem új, magasabbrendű művelt-
séget kell kialakítani.

Ennek az új, magasabbrendű műveltségnek az objektív és
szubjektív feltételei a gazdasági és politikai fejlődéssel
együtt teremtődtek meg. A hatalom megragadása, mint alapvető
feltétel, tette lehetővé az egész művelődési és iskola-poli-
tika átalakítását és a szocializmus építésének szolgálatába
állítását. Ez azt jelenti, hogy az osztály, amely az anyagi
termelés eszközeivel rendelkezik, ezzel egyuttal a szellemi
termelés eszközeivel is rendelkezik. A kérdés most az, hogy
az osztály hol tárt az önmaga által teremtett feltételek ki-
aknázásában, művelődési céljainak megvalósításában.

II.

A munkásműveltség vizsgálatának elvi alapjai

A munkásosztály és az egyes munkások műveltségének vizsgálatánál is abból az alapvető igazságból kell kiindulni, hogy az egyes emberek műveltségének foka, minősége lehet különböző, de a műveltség alapvetően ahhoz a marxi értelemben felfogott gyakorlathoz kapcsolódik, - elsősorban a termelő munkához, - amiben és amivel az ember létrehozza világát és önmagát. Az emberi gyakorlat mindig olyan meghatározott tudást, készséget, tapasztalatot követel, ami lehetővé teszi a történelmileg jelentkező feladat elvégzését.

A munkásosztály esetében is fel kell tenni a kérdést: mi-
ben fejeződik ki a munkásosztály tökéletesedése, a marxi érte-
lemben vett emberebb emberré válása? Általában a szellemi mű-
veltségben, a tárgyi ismeretek sokaságában, vagy az alkotó, a
természeti és társadalmi környezetet átalakító, megváltoztató
gyakorlatban? A válasz, amennyiben marxista alapon fogalmazzuk
meg, feltétlenül a gyakorlat lesz. A műveltség jelentősége is
ebben, vagyis a gyakorlati tevékenység egyre magasabb szintre
való emelésében van.

Ma tehát a munkások műveltségének központi kérdése a köz-
vetlenül a termelő és politikai tevékenységhez kapcsolódó tudo-

mányos ismeret, tapasztalat, készség, stb. Erre van szükség, és ennek a feltételei a társadalmi gyakorlat oldaláról meg is vannak. Nem abból kell kiindulni, hogy mit nem csinálnak ma a munkások a művelődés kapcsán abból, amit régen csináltak, vagy amit mások csinálnak, hanem abból, mire van szükségük, milyen fontossági sorrendben ahhoz, hogy az osztály egyre magasabb szinten oldja meg történelmi hivatását.

Ezért a munkásosztály műveltségének vizsgálatánál mindig az osztályhoz legközvetlenebbül tartozó funkciókból kell kiindulni. A munkásosztály a társadalmi termelési folyamatokban elfoglalt hely szerint - mint a termelőerő része - mindenkor kötött az adott technikai színvonalhoz, az adott eszközök és munkaszervezési tényezőkhez, mindahhoz, amely a legfontosabb élettevékenységben, a munkában szerepet játszik. A társadalmi munkamegosztásban ilyen formán elfoglalt hely adja a műveltség elsődleges meghatározóját.

Az adott társadalmi formáció termelési-technikai alapja, a munka jellege, a társadalom szervezeti formái, stb. határozzák meg, hogy a természeti és társadalmi törvényszerűségek milyen körét és mélységét kell ismerni a további változtatásokhoz. Az osztálynak azokra az ismeretekre van szüksége, ami a természet és társadalom átalakításában való aktív részvételt biztosítja. A termelőerőnek - a munka jellegének általános meghatározóján - a műveltség tartalmának determinálásán kívül van egy olyan motiváló szerepe is, ami a műveltség fejlődésének ütemére, a fejlődés irányára van hatással. Ez a munkában lévő

fizikai és szellemi hányad viszonyának változásából adódik. A munka technikai felszereltsége, a munkafolyamat szervezettsége, a munkában jelentkező fizikai és szellemi hányad, stb. közvetlenül befolyásolják a szakműveltség fejlődését, de közvetetten a műveltség más összetevőit is.

A gyakorlati tevékenységekből kiindulva röviden a következő rendszerben foglalható össze a munkásművelődés vizsgálata:

1./ Termelő tevékenység: Itt alapvetően a gazdasági viszonyok az objektív meghatározó tényezők, amelyek egyaránt jelennek lehetőséget és szükségletet is. Ezeket is két nagy csoportra lehet osztani: termelőerőkkel és a termelési viszonyokkal kapcsolatos tényezőkre.

a./ Termelőerőkkel kapcsolatos tényezők

- A munka jellege, technika, technológia, munkaszervezés, fizikai és szellemi hányad, élő és gépi munka aránya, stb.
- Az adott termelési tevékenység korszerűsödésének üteme, a fejlesztés iránya és intenzitása.
- A munkaerő növekedési üteme, belső strukturájának alakulása, az utánpótlással járó változások.

- A munkahelyi demokrácia, a termelés irányításába való bevonás szervezeti feltételei.
- Az át- és továbbképzés szervezettsége, tudatosításának mértéke.

b./ A termelési viszonyokkal kapcsolatos tényezők

- A termelők tulajdona és ennek tudatosítása.
- A munka társadalmi szerepe és ennek társadalmi rangja, becsülete, az erkölcsi ösztönzők.
- A jövedelem nagysága, közvetlen és közvetett juttatások, anyagi ösztönzés.
- Társadalmi követelmények egysége, a több, jobb, szebb teljesítésének társadalmi elismerése.
- Érdekvizonyok - társadalmi és egyéni érdek összhangja.

2./ Közéletiség - politikai tevékenység: Alapvetően kapcsolódik az osztálynak a társadalomban betöltött vezető szerepéhez, hatalmi funkciójához. Ennek megértése, a vele való azonosulás, annak gyakorlása a legfontosabb.

Meghatározó tényezők:

- A hatalom jellege;
- Demokratizmus szükséglete, annak formális és nem formális tartalma;
- A párt és az állam tudatos szervező munkája, művelődéspolitikája;
- Mozgalmi szervek szervező, nevelő, mozgósító tevékenysége;
- Az ideológiai követelmények nyíltsága, egyértelműsége, következetessége.

3./ Megismerés: A kultúra demokratizálása útján a művelődés és azon belül a megismerés állandó szükséglet, ami a termelői és politikai tevékenységből, az ott lévő szükségletekből következik elsősorban. Ezen túlmenően természetesen az emberré válás eredménye és eszköze is.

Az itt szerepet játszó főbb tényezők a következők:

- A meglévő ismereti szint és az általa determinált igények.
- A társadalom objektív szükségletei és ezek tudatosításának mértéke.
- A kínálat mennyisége, szervezettsége, a választás megkönnyítése.
- A művelődési intézmények kiépítettségének foka, minősége, működésük hatékonysága.

- A lehetséges anyagi és szellemi erők koncentrált-sága, felhasználása.

4./ A fogyasztás, mint élettevékenység, szintén rányomja bélyegét a művelődés tartalmára, az igények formálódására és a kielégítés ütemére is. Ezen belül a leglényegesebbek a következők:

- Tradíciók és szokások az étkezésben, öltözködésben, az itt lévő szükségletek kielégítése, az arra fordított anyagi és szellemi energia.
- A szórakozás és pihenés formái, az efajta szükségletek milyensége és mennyisége.
- A fogyasztáshoz kapcsolódó izlés és erkölcsiség tartalma, azok elfogadottságának mértéke.
- Az emberi kapcsolatok mértéke, milyensége és gyakorisága - vendégeskedés, utazás, ajándékozás, stb.

5./ Az életmód, mint az élettevékenységek módja magában hord, meghatároz, kivált, erősít vagy gátol különböző művelődési folyamatokat. Ezen belül főként az életmód olyan tényezői kapnak szerepet, mint:

- A család nagysága, strukturája, a családon belüli mobilitás, műveltségi különbségek.
- A lakásbeli adottságok, a lakóhely jellege, az urbanizáltság foka.
- A rendelkezésre álló szolgáltatások, és azok igénybevehetősége.
- A szabadidő nagysága és strukturája.

Mindezek kölcsönös kapcsolatban állnak egymással, hatást gyakorolnak egymásra.

A legfontosabb összefüggések a következők:

- 1./ Ha a termelési folyamatot szemügyre vesszük, akkor az első, amit meg kell állapítani az, hogy rohamos léptekkel modernizálódik, ami egyben azt is jelenti, hogy gyorsan növekszik benne a szellemi hányad is. Ezért a műveltség változása ebből az irányból kapta és kapja a legnagyobb impulzusokat. A szakmai ismeretek - a természettudományos, a műszaki és a technikai ismeretek, készségek, stb. így válnak egyre fontosabb részévé a munkások műveltségének is. Ezen túlmenően természetesen hatást gyakorolnak más tudattartalmakra is, mint pl. esztéti-

kai érzék, erkölcsiség, stb. Ebből következik, hogy a munkásosztály műveltségének most központi kérdése a szakmai műveltség. A korszerű szakmai műveltség, ami nem egyszerűen a szakmai tevékenységhez kapcsolódó tudást jelenti, hanem egy, a társadalom, a termelés, a tudomány és technika adott színvonalát tükröző, a tevékenységben funkcionáló tartalmat takar, amelynek alapvető meghatározója az állandó változás, a társadalmi szükségleteknek megfelelő korszerűsödés.

Különösen kiemelendő ezekből az általános összefüggésekből a szocialista munkaviszonyok alakulása, ami elsősorban részvételt jelent nemcsak a munka elvégzésében, hanem a munka tervezésében, szervezésében és irányításában, sőt, még a végzett munka ellenőrzésében is. A szocialista munkaviszonyok létrejötte és megerősödése, mint objektív történelmi szükségszerűség a kényszer erejével határozzák meg a munkások ismereteinek meghatározott irányban való gyarapítását.

A munkások szellemi életének fejlődésében - figyelembevée annak teljes bonyolultságát, - első számú meghatározó a társadalmi , akorlatnak ilyen determinánsként való felfogása. Ha most a munkások műveltségét vizsgálat tárgyává tesszük, akkor elvileg felvázolt rendszerünk analógiáján azt kell keresnünk,

milyen tartalmak - vagy értékek - találhatók meg a munkás műveltségében a termelésre vonatkozólag. Pl. általában megállapítható, hogy a munka a munkások többsége számára egyre inkább élettevékenysége elengedhetetlen részévé válik, ezért vallanak róla úgy, hogy szeretik. Ennek tudható be, hogy ma a munkások úgy elméletileg, mint gyakorlatilag magasabb szinten ismerik a munkájukat, mint régen, képebbé váltak a bonyolultabb gépek kezelésére, megnőtt a szakmájuk és más munkák egységben való látásának a képessége, stb. Az osztály egyre nagyobb része jut el oda, hogy a szakmai ismeretek gyarapításának útját ne csak a tapasztalatok, hanem a tervszerű képzés útján is növelje.

Objektív okoknál fogva most növekvő mértékben párosítják a szakmai műveltséget a szaktudásnak mind magasabb szinten való elsajátításával, a szakmai tudást megalapozó természettudományos műveltség ismeretével. Ez fejeződik ki a kvalifikált munkások számarányának növekedésében, mint objektív folyamatban, és az ehhez kapcsolódó műveltségi szint emelésében is. A szakmai műveltség növekvő színvonala igen szemléletesen kiolvasható abból a változásból, ami a szakmunkások arányának növekedését mutatja. 1938-ban az összes munkások 34 %-a volt szakmunkás, 1970-re ez az arány közel 50 %-ra emelkedett. Ugyanezen idő alatt a segédmunkások aránya 24 %-ról megközelítőleg 15 %-ra csökkent.

A munka hatásáról természetesen nemcsak pozitív, hanem negatív értelemben is lehet beszélni. A műszaki technikai fejlődés meggyorsulása ellenére az iparban még igen magas a nehéz fizikai munkát végzők aránya. Az ipari munkások 50 %-a dolgozik úgy, hogy a munkájában az élő munka aránya meghaladja a 40 %-ot /energia-meghajtás nélküli eszközökkel, kéziszerszámokkal való munkavégzés/. Csak a minisztériumi iparban a nehéz fizikai munkát végzők aránya közel 30 %-ot tesz ki. A műveltség és még inkább a művelődést meghatározó tényezők között igen lényeges szerepet játszik, hogy a munkások milyen százaléka végez kiegészítő /szállítás, anyagmozgatás, raktározás, stb./, illetve mennyien végeznek alaptevékenységet /olyan munkát, aminek eredményeként új termék jön létre/. Jelenleg a munkásoknak csak kb. 60 %-a végez alaptevékenységet, ami igen kevés. A kb. 40 %-nyi kiegészítő tevékenységet végző munkásgárda a munkája oldaláról csak igen kis ösztönzést kap a művelődéshez. A munka ilyen belső struktúrája nem ad kellő impulzust a műveltség emeléséhez. A nehéz fizikai munka, és általában a kiegészítő munka nem ösztönöz művelődésre.

A munkásosztály műveltségi szintjét nagyban befolyásolja belső struktúrájának változása, az, hogy honnan, milyen műveltségi szinttel rendelkező társadalmi csoportokból kapja utánpótlását. Különösen nagy jelentősége volt ennek a nagy mobilitású korszakokban, amikor az extenzív iparfejlesztés következtében az osztály létszáma gyorsan

növekedett. Nálunk a munkásosztály létszáma a fordulat éve óta több, mint kétszeresére nőtt; a munkásosztályból kiemelt vezetők /kb. negyedmillián/ politikai érettségben és műveltségben legfejlettebb munkások voltak, ugyanakkor az utánpótlás a parasztságból, tehát a kulturálisan, ideológiailag elmaradott csoportokból került ki. A mai munkásoknak nagyobb része csak a felszabadulás után vált munkássá, csak kisebb %-a származik munkáscsaládból, s nagyobb része parasztcsaládból.

A munkásosztály művelődése természetesen nemcsak a termelőkörökkel van szoros kapcsolatban, hanem a termelési viszonyokkal is. A termelőeszközök zömének társadalmi tulajdonba vétele kétségkívül legfontosabb általános anyagi alapja és feltétele a munkásművelődés fejlődésének. Ez teremti meg a műveltség demokratizálásának, a kultura "köztulajdonba" vételének lehetőségét. Ezen a közös alapon egy általános fejlődés és egy kulturális átrétegződés is végbemegy az új iparágak, ágazatok megteremtésével, az egész népgazdaság szerkezetének átalakulásával.

Az itt felsorolt tényezők közül a munkásművelődésre a legközvetlenebb hatással az anyagi jövedelem, az egyén anyagi érdekeltsége van. A megelőző években azonban többnyire az ilyen érdekeltség hiánya volt a jellemző. 1959-1964 között például a szakmunkások átlagos órábère az állami iparban 6,6 %-kal, a betanított munkásoké 7,8 %-kal, a segédmunkásoké viszont 14,6 %-kal emelkedett. Nyilván-

való, hogy egy ilyen tendencia fékezi a szakképzettség megszerzésére irányuló törekvés kialakulását.

Mindezek a pozitív, illetve negatív jelenségek egyaránt azt mutatják, hogy a termelőerők szocialista alapon történő fejlődése, az új szocialista viszonyok megjelenése és fejlődése, a szocialista munkamegosztás képezik a munkásműveltség alapját. A munkásosztály az anyagi élet termelésében meghatározott helyet foglal el és egyik oldalról a termelőerők, másik oldalról a termelési viszonyok határozzák meg a műveltségét is. A munkában, az anyagi javak létrehozásában születik az új munkás, aki kulturált, harmonikusan fejlett, tudományosan és technikailag képzett, akinek a műveltség életének szerves része.

- 2./ A gazdasághoz, a termelési tevékenységhez kapcsolódó műveltségen messze túlmutat a közéletiséghez kapcsolódó tudás, ismeret, készség és képesség alakulása. A munkásosztály vezető szerepe, a politikai életben való elhivatottsága adja meg a munkáséletnek azt a tartalmat, amely a tudatban jelentkezve alapvetően rányomja bélyegét a műveltségre is. A társadalmi lét meghatározó szerepe ebben az összefüggésben is úgy jelenik meg, mint ami szükségessé tesz és ki is vált meghatározott ismereteket, képességeket és készségeket, stb.

Ezért a munkásosztály műveltségének másik meghatározó tényezője az, hogy ez az osztály a társadalom politikai életében vezető szerepet tölt be. Ez a vezető szerep pedig megkülönböztetett formában megköveteli a gazdasági, politikai és ideológiai jártasságot, az ehhez szükséges ismereteket és készségeket.

Ezek közül kiemeljük a közéleti aktivitás döntő szerepét a művelődési igények keletkezésében és kielégítésében. /Ennek feltétele - és eredménye is - a demokratizmus./ A szocialista politikai szervezetek aktivitása általában tagságuknál jóval szélesebb körben fejleszti a művelődés igényét és részben szervezője is ezek kielégítésének /pl. pártoktatás, KISZ-oktatás, szakszervezeti, politikai és kulturális munka, stb./. Ezeknek a szakmai képzettség megszerzésére irányuló ösztönző szerepe is közismert.

A vezető szerep a társadalmi együttélés formáiban megmutatkozó erkölcsiségre is rányomja a bélyegét. Alapvető, hogy mennyire fejeződik ki benne a megváltozott társadalmi viszonyokhoz való alkalmazkodás, az új szocialista osztályt jellemző egyéb tulajdonságok. A munkásosztály esetében mindenekelőtt a munka becsületének, a kollektivizmusnak, a szocialista tulajdonhoz való viszonynak, a pazarlás, a selejt, a lógás elleni harcnak, stb. a vizsgálata a fontos.

Itt olyan tendenciák figyelhetők meg, miszerint folyamatosan erősödik a munkásosztály politikai egysége, ami a politikai műveltség kifejezője is. Ez a fajta politikai műveltség azután egyre nagyobb arányban töltődik meg tudományos tartalommal is.

A marxizmus-leninizmus eszméinek megismerése, megértése és elfogadása jellemzi ma a munkásosztály nagy többségének gondolkodását. A műveltség kapcsán keresni kell, hogy a munkások gondolkodásában tömegméretekben hogyan van jelen az osztály történelmi szerepének és elhivatottságának felismerése és ennek tudatos vállalása, illetve hogy a szocializmusba vetett hit és az érte folytatott tudatos harc vállalása mennyire vált a munkásosztály jellemző vonásává. Pl. a munkások jelentős része már a gazda szemével nézi az országot, teszi szóvá mindazt, ami számára nem elfogadható.

Keresni kell, hogy milyen új erkölcsi értékek honosodtak meg, amelyek kifejezői a szolidaritásnak és a kollektivitásnak. Ezt fejezik ki szemléletesen pl. a szocialista brigádok. Egyre inkább megjelenik az erkölcsi értéketételeben is a lógásnak, a pazarlásnak, a selejtnek az elítélése, míg a másik oldalon megfogalmazódik a munka becsületének "külcsine" is, nemcsak tartalma. Egyre inkább a gondolkodás alapértékévé válik a "miénk" fogalma, és ezzel együtt válik másodlagossá az "enyém" fogalma.

3./ Nem kiemelten, de nem is lebecsülve, azt is vizsgálni kell, hogy rendelkezik-e a munkásosztály kora megismeréséhez szükséges általános ismeretekkel, ezen belül az irodalmi és művészeti ismeretekkel. Az általános ismeretek ugyanis nem önállóan funkcionálnak, hanem segítői valamennyi gyakorlati tevékenység egyre magasabb fokra való emelésének.

4./ Végül ide kell sorolni az izlést, de nemcsak a művészt, hanem általában a munkában, a közéletben, a fogyasztásban, a szórakozásban, stb. az esztétikusra való törekvést. Külön alá kell húzni, hogy a munkában megnyilvánuló esztétikai izlés és követelmény éppen az 50-es évek mennyiségi szemlélete miatt szintén megingott és az új munkásokra, akik akkor kerültek az iparba, már szinte semmi hatással nem volt. A szép munka becsületét szintén csak az ellenforradalom utáni időszak kezdte meg helyreállítani, de a káros hatás maradványai sokkal tovább élnek a munkásosztály tudatában.

5./ Az egész munkásműveltség alakulása szempontjából döntő jelentősége van a világnézet alakulásának. A marxista világnézet politikai alapja véglegesen megteremtődött és ezzel az új világnézet győzelmének feltételei biztosítva vannak. A materialista világnézet térhódítását leginkább le lehet mérni a vallásosság csökkenésén. Kifejezésre jut ez olyan jelenségekben, hogy a munkáscsaládok döntő többsége már nem engedi gyermekét vallásos oktatásra- és szertartásra,

hogy a vallási tanításoknak már nincs hitele a munkások többségénél, de természetesen a munkások között is van még egy meglehetősen széles réteg, akikről mindezt még nem lehet elmondani. A műveltségi változások a munkáosztály esetében egyben az alakuló új világnézet alapját is képezik. Amilyen mértékben sajátították el a munkások a marxizmus-leninizmus tanításait, amilyen mértékben ismereteik tudományossá váltak, olyan mértékben alakult át a világnézetük és válik materialistává.

Az eltelt 25 év alatt az egész munkáosztály műveltsége alapvetően megváltozott. Különösen gyors volt a változás az ellenforradalom után, mivel úgy a politikai, mint a gazdasági feltételek gyors változása ösztönzőleg hatott a munkások művelődési törekvéseire. A munkások tömegei kezdték megérteni, hogy a szocialista építőmunkához művelt emberek kelljenek. Művelt embernek pedig nem azt tekintik, aki csupán sokat olvas, hanem aki alaposan foglalkozik a világ tudományos megismerésével, magába szívja a tudomány kincseit, jól átgondolja az olvasottakat és tisztában van vele, hogyan kell a tudást, az elméletet a mindennapi gyakorlatban hasznosítani. A szocialista társadalom éppen azzal adott már eddig is többet más fejlett társadalmakhoz mérten, hogy benne az emberek, azon túl, hogy kellő szakismereteket, szakmai műveltséget szereznek, tudatában vannak annak is, miért cselekszenek; ismerik a

társadalom fejlődéstörvényeit, a változás irányát, stb. A szocializmus egyre inkább megteremti a társadalmi méretekben tudatosan cselekvő munkások tömegét.

III.

Néhány ellentmondás

A munkásműveltség korunkban sajátos ellentmondásokkal terhes. Közöttük is a legjelentősebb, hogy a munkásléthez képest tulzottan elmarad a szocialista embert jellemző harmonikusság kialakulása és mindenekelőtt ezen belül a szocialista embert jellemző ismeretek elsajátítása. Itt sem általában van szó az elmaradásról. Viszonylag széles politikai ismeretekkel rendelkező munkáskollektívákra jellemző az esztétikai gondolkodás, az izlés, a természet-tudományos tájékozottság alacsony színvonala. A politikai szférában kialakult döntési készség lényegesen magasabb szinten van, mint pl. a művészi kérdésekben való tájékozottság és az itt jelentkező döntés igénye.

Arra a kérdésre, hogy a munkásság műveltebb-e ma, mint volt a felszabadulás előtt, egyértelműen igennel kell válaszolni. Ez igaz még akkor is, ha közben végbement egy olyan folyamat is, amely ez ellen hatott.

1./ Sokszor hangzik el, hogy a jelenlegi munkásosztály műveltségében nem éri el azt a szintet, amelyen a felszabadulás előtti munkásosztály volt. Indoklásként azt szokták elmondani, hogy a munkásosztály feltöltődött a műveltségben elmaradottabb parasztságból, hogy az egyes munkás munkája során egyre inkább részfeladatok megoldójává válik, hogy az új munkások nem rendelkeznek kellő politikai tapasztalattal, stb. Ez valóban igaz, így van, egy történelmi folyamat tényei, de a belső strukturális változásnak csak az egyik oldalát jelentik. Ezekkel a változásokkal egyidőben végbement egy másirányú változás is.

A műszaki fejlődés, a munkaszervezés módszereinek tökéletesedése jelentős mértékben megváltoztatta az iparban, az építkezéseknél, a szállításban foglalkoztatott munkások szakmai strukturáját. Növekszik a szakképzettséget igénylő munka részaránya. Fokozatosan eltűnnek a kézi erővel végzett és a kevésbé gépesített nehéz fizikai munkák, új szakmák alakulnak ki, a régi szakmák jellege pedig megváltozik. Mindez pozitív változást eredményez a szaktudásban, a technikai készségek alakulásában.

A szocialista építés évei alatt hatalmas változások mentek végbe a munkások szellemi arculatában. Különösen gyors ütemben emelkedett a munkásosztály általános kép-

zettségi színvonala az utóbbi években, mivel sok 8 osztályt végzett fiatal került be a termelőmunkába. Gyorsan növekszik az érettségizett munkások száma is, a 18-25 év közötti munkásoknak csaknem 15 %-a ma már érettségizett. Különösen gyors a növekedés olyan szakmában, mint az elektroműszerészek, ahol jelenleg, már az érettségizettek száma eléri a 40 %-ot. Az új fiatal munkások alpműveltsége, amivel az üzembe kerülnek, mindig meghaladja a munkáosztály átlagműveltségét és szakmai tudásuk is természettudományosan is megalapozott. Fogékonyabbak az új iránt, korunk lüktetését könnyebben fogják fel és reagálják le, stb.

- 2./ Általános jelenség, hogy a műveltség kapcsán az egyetemes-ségre mutató ismeretek mennyiségét kérik számon a munkáosztálytól is. A tárgyi tudás alapján mondanak véleményt az osztály műveltsége felett, pedig az emlékezeti tudás számonkérése már régen idejétmúlt. Ugy látszik, még mindig kérdés, hogy az ember - így a munkáosztály tökéletesedésének döntő tényezőit miben látjuk, szellemi műveltségben, tárgyi ismeretek sokaságában, vagy az alkotó, a környezetet megváltoztató gyakorlatban. Az eddigi vitában mindenütt kísért ennek a kérdésnek a szellemi műveltség javára való eldöntése. A munkáosztály esetében is igaz az a felismerés, hogy a tételes tárgyi ismeret még nem műveltség, hanem csak része, feltétele annak. Ezért a műveltség tartalmának nem az ismeretek mennyiségétől kell

függnie, hanem attól, hogy mire kell ez a műveltség.

Sulyos gazdasági, politikai és kulturális károkhoz vezetne, ha a munkások művelődését a kulturális forradalom "egysége" jegyében művészeti, irodalmi kérdésként fognánk fel, és nem vennénk észre, hogy a munkásokhoz tartozó legfontosabb gyakorlati tevékenység milyen műveltséget követel meg. Régen elavult felfogás már, hogy a kultúra materiális részének először művészetre van szüksége, hogy kulturképes legyen. Ezzel együtt kiderült annak egyoldalúsága is, miszerint a kulturális tevékenység döntő területe a művészet és irodalom. Különösen így van ez, ha a munkásosztály műveltségét kívánjuk meghatározni.

A munkásműveltség vizsgálatánál is számolni kell azokkal az elméleti koncepciókkal, amelyek a műveltség általános felfogásában érvényesülnek. Az általános és szakmai műveltség szétválasztása és egymással való szembeállítás, amelyben az állandó alatt az általános, főként humán műveltséget értjük, helytelen vágányra viszi a műveltség vizsgálatát. Az ilyen szembeállítás csak arra jó, hogy kirekessze a műveltség szférájából a tudományos-műszaki és technikai ismereteket, a termeléshez kapcsolódó képességeket és készségeket.

A munkásosztály műveltségének vizsgálatánál, a fejlesztés főbb tendenciáinak kijelölésénél elsősorban ezt kell eldönteni, hogy mi az a tudás, képesség és készség, amire a hangsúlyt kell tenni. A műveltség tartalmán belül dönteni kell, hogy az ismeretek szempontjából az ideológiai, szakmai, vagy általános ismeretekre tegyük a hangsúlyt, milyen arányban szerepeljenek az ismeretek között a tudomány, technikai és művészi ismeretek, továbbá, hogy milyen arányok jöjjenek létre az ismeretfejlesztés, képesség és készségfejlesztés között, hogy mennyiben követeljük meg a fogékonyság, a meggyőződés számonkérését a műveltség különböző összetevőinél. Különösen fontos, hogy helyes elképzeléseket alakítsunk ki a célkitűzések szempontjából a művészeti ismeretek fejlesztése, az izlésfejlesztés, míg más oldalról a természettudományos és műszaki-technikai tudás emelése között.

A munkásosztályt egyre közelebb kell hozni a fejlődő tudományokhoz, hogy azt a szakadást, ami a történelmi fejlődés során a fizikai és szellemi munka között bekövetkezett, meg lehessen szüntetni. Ez azt is jelenti, hogy a munkásosztálynak a társadalomról és természetről a tapasztalat útján megszerzett ismereteit egyre inkább tudományos szintre kell emelni. A munkásosztály és annak minden egyes tagja mindig is rendelkezett bizonyos tudással, de ez csak a tapasztalatokhoz kapcsolódott, nem volt tudományos megalapozása.

Az ilyen tudást tudományos szintre kell emelni, amely tudományosságban a tárgyak objektivitása módszeresen fel-
tárul és igazolást nyer. Ehhez szükséges a társadalmi és
természettudományos, a műszaki és esztétikai ismereteknek
a munkáosztály tudatában való meggyökereztetése. A munkás-
osztály műveltségének emelése tehát egyet jelent a tudás-
nak a tudományosság színvonalára való emelésével.

Talán nem lesz szentségtörés, ha egyszer leírjuk,
- és most itt az alkalom rá - hogy bár a munkáosztály
is uralkodó osztály, nem olyan, mint a burzsoázia volt.
A két osztályt alapvetően az különbözteti meg, hogy az
egyik dolgozókból, a másik nem dolgozókból áll. A nem
dolgozó uralkodó osztály műveltségéisménye csak az iro-
dalommal és művészetekkel állt kapcsolatban, ami egyol-
dalúsága miatt nem felel meg az új uralkodó osztály szük-
ségleteinek.

- 3./ Lényeges ellentmondás az is, hogy a munkásoknál gyorsabban
nőnek a művelődési igények, mint amilyen mértékben változik
meg az igények tartalma. Ezért gyakran a növekvő igények a
multból örökölt polgári kultúra szférájára terjednek ki és
a kielégítésükért folytatott erőfeszítések lényegében ne-
gativ eredményeket szülnek. Különösen élesen jelentkezik
ez a probléma a művészetekkel kapcsolatban, ahol a mult-
ból örökölt hagyományok nagymértékben gátolják a tartalmi
változások megvalósulását. Az igazi művészettől elzárt

munkások a gépi szórakoztató ipar és a kommersz kultúra termékein nevelkedtek fel, ami azt jelenti, hogy a meny-nyiségileg növekvő igények is csak ezekben a szférákban jelentkezhetnek. A változást nagymértékben gátolja, hogy jelenleg megoldottnak tekinthető a művészetek hatása a munkásokra, de megoldatlan a munkások visszahatásának szervezett formája a művészetekre. Ezért az egyirányú kommunikálás megnehezíti a tartalmi változások létrejöttét.

Gyakran a műveltséget terjesztő intézmények és szervezetek tevékenységében előforduló nem szocialista irányzatok károsan hatnak a munkáosztályra is, a műveltség változására is, elősegítik a kapitalizmustól örökölt elképzelések és ítéletek továbbélését. A megváltozott tárgyi feltételek és a munkások részéről megnövekedett igények megteremtették a szocialista műveltség legfontosabb feltételeit, de ezek kihasználása a szocializmus alapjai lerakásának időszakában nem volt mindig megfelelő. Ezért a munkáosztály elmaradása - minden változás ellenére, - e téren a legnagyobb. Az esztétikai izlésben még sok a kapitalizmusból örökölt jegy. A megnövekedett igénynek a ki-elégítésében ma még akadályt jelent azoknak a kész érzelmi és esztétikai kliséknek a megléte, amelyek a műveltség különböző területein, elsősorban a művészetekhez való viszonyokból uralkodik. Ebből fakad, hogy a művészek jelentős része, arra való hivatkozással, hogy a széles munkás-

tömegek nem értenek a művészethez, elutasítják e tömegek véleményét és olyan jelszavakat fogalmaznak meg, hogy: "előbb neveljük meg a közönséget, aztán hallgassuk meg a véleményét". Ez az állapot csökkenti a művészetek hatását a munkásosztály tudatának változására. Amikor a munkások azt hallják, hogy állásfoglalásuk - mivel nem támaszkodik szakértelemre - formális, akkor ez a tudatukban a művészetekkel kapcsolatos téves állásfoglalásokhoz vezet. Pedig a munkások igényesek minden olyan dologgal szemben, ami számukra érthető. Viszont elfordulnak a számukra érthetetlenből, modorostól, moderneskedőtől, és inkább az érthető megszokotthoz fordulnak. Ez a munkások nagy tömegeinél a multba nézést jelenti, de természetszerűleg ez nem rosszabb, mint a moderneskedés elfogadása volna. A munkások öntudatos része ugyanakkor ma már elveti a felszínes, kasszasiker-elméletre épülő műveket, megvetéssel fogadja azokat.

- 4./ Szembe kell nézni azzal az elég széles körben elterjedt és a tevékenységet is meghatározó szemlélettel, miszerint az általános műveltség egyetemességre mutató szerepét kizárólag mennyiségi tényezőkben látják. Az ilyen koncepciók alapján születik meg az olyan elvárás, mely szerint a műveltség növelése nem más, mint az egyetemességre mutató tárgyi ismeretek gyarapítása. Ebből egyenesen következett, hogy a műveltséget úgy mérték, hogy az a műveltebb ember, aki több könyvet olvasott, aki többet járt színházba, mo-

ziba, akinek bőséges tárgyi ismeretei vannak a képzőművészetéről, zenéről, stb.

A munkásosztály műveltségét vizsgálva, arra a kérdésre, hogy elég művelt-e a munkásosztály, a választ nem abban kell keresni, hogy mennyi könyvet olvasnak a munkások, hogy mennyit járnak színházba, moziba, hogy milyen az iskolai végzettségük, stb., hanem ott, hogy megoldják-e és milyen színvonalon azt a feladatot, amit a történelem állít az osztály elé. Ha igen, akkor művelt, ha nem, akkor nem. Minden mechanikus összehasonlítás más rétegekkel, vagy osztályokkal csak hamis választ adhat.

A valóság tehát sokkal bonyolultabb. Korunkban a szakismeret egyre inkább központi kérdésévé válik a műveltségnek. A tárgyi ismeret, az általános, mindenre kiterjedő tájékozottság jelentősége és szerepe ott tárol föl, ahol az ember kapcsolatba kerül a valóság tényeivel, vagy úgy, mint annak megváltoztatója, vagy úgy, mint annak felhasználója.

Az ember annak arányában, ahogyan szert tesz a valóság tudatos átalakítására, szert tesz a valóság jelenségeinek érzékelésére is. Az ember tevékenységéből kiindulva érzékeli a valóság jelenségét és összefüggéseit; ebben a folyamatban jelenik meg számára a tudás, az ismeretek elsajátítása, bizonyos készségek és képességek kialakítása.

5./ A munkásosztály műveltségével és művelődésével összefüggésben nem kis jelentőséggel bír az osztály belső strukturájából adódóan jelentkező ellentmondások egész sora. Az iskolai végzettség és a szakmai képzettség különbözőségén túl igen fontos szerepet játszik a munkában elfoglalt hely, mindenekelőtt az, hogy tevékenységét valaki szakmunkásként, betanított munkásként, vagy segédmunkásként végzi-e. Ugyanígy nagyon lényeges a kor, még az általánosan megegyező képzettségen túl is, mivel másként jelentkezik az új iránti fogékonyság, az ujjal való azonosulni tudás a fiatal 25 éves munkásnál, és másként a 40-55 évesnél. Nem utolsósorban különbözik a művelődésre fordítható idő és annak felhasználása abból a szempontból, hogy kolonizált, bejáró, vagy munkásszálláson lakó munkásokról van-e szó.

Az sem mellékes, hogy azonos feltételek mellett - művelődési lehetőség, iskolai végzettség, stb. - milyen a nemek szerinti összetétel. Köztudott, hogy a családdal kapcsolatos gondokból ma még több hárul a nőre, ami elsősorban a szabadidő rovására megy. A közéletben való részvétel pedig ma még lényegesen nagyobb arányban jellemző a férfiakra. Amíg az előbbi a nők esetében a művelődés szempontjából negatív jelenség, addig a másik a férfiaknál pozitívnak mondható.

6./ Szóvá kell tenni a munkások művelődése kapcsán a környezet szerepét is. Talán érdemes egy kicsit jobban odafigyelni arra a környezetre, ahol a munkás az élete egy jelentős részét eltölti: az üzemre. Sokan ezt a kérdést elbagatelizálják, mondván, hogy ennek "csak" fiziológiai-biológiai jelentősége van. Pedig a tiszta, rendezett, áttekinthető, zaj nélküli, jól temperált stb. munkaterem nem "csak" fiziológiai hatásával játszik szerepet, hanem olyan szükségleteket is megalapoz, amelyek feltételét képezik a művelődés közvetlen formáinak. Hogy legyen ereje a munkásnak a tudománnyal, a művészettel foglalkozni, ha fáradtan, zugó fejjel érkezik haza a munkahelyéről? Lehet bármilyen értékes előadásokat tartani a szocialista eszméről és emberről, a természet törvényeiről, lehet tucatszámra kiváló képzőművészeti alkotásokat mutatni, ezek nem pótolják az ember valószínűségi környezetének harmóniáját. Ha komolyan vesszük a munkások művelődésével való törődést, akkor nem eshet ki látószögünkől az üzemi környezettel való foglalkozás sem.

Az irodalommal és más művészetekkel kapcsolatos műveltség elmaradottságánál talán hozzátartozik az igazsághoz az, hogy ezek esnek legtávolabb a gyakorlattá válhatóságtól. Amíg a művészetek szervezett formában hatnak a munkásokra /film, színház, rádió, stb./, addig a munkások viszonyításának a művészetekre nincsenek meg az ilyen szervezett formái. Az eljut a munkásokhoz, szervezeten /az írás, a képzőművészet, a zene, a film stb. segítségével/, hogy mi

a művészet véleménye róluk, de hogy mi a munkások véleménye erről és magáról a művészetről is, már közel sem rendelkezik ilyen szervezett csatornákkal. Biztosítani kellene tehát a munkásosztály szervezett hatását a művészetekre, biztosítani kellene, hogy a munkásosztály minden kulturális változásnak, eseménynek elsőszámu bírálójává váljon. Így az ilyen irányú ismeretek számára is biztosítanak a gyakorlattá válthatóságot és a megszervezés is vonzóbb lehetne. Az ilyen gyakorlat megléte szintén műveltségemelő tényező lenne.

- 7./ Végül számolni kell azzal is, hogy a munkásosztály műveltségének is megvannak a belső, immanens meghatározói. Így mindenekelőtt számolni kell a már meglévő műveltségi szinttel, mint egy, a művelődési igényt meghatározó tényezővel. Alacsonyabb műveltségi szint általában alacsonyabb foku igényekkel jár együtt. Éppen ezért a munkásosztály műveltségét meghatározó objektív feltételek mellett feltétlenül számításba kell venni azokat a tényezőket is, amelyek a már elért műveltségi szintből fakadnak. Itt azonban nagyon fontos két alapvető összefüggésre odafigyelnünk: mindenekelőtt látni kell, hogy a műveltségi szint és igény gyorsuló fejlődése állandó folyamat, amely abból következik, hogy a mind magasabbra jutó műveltség mindig nagyobb lehetőséget ad a további felemelkedéshez is. A másik fontos tényező, hogy minél alacsonyabb szinten áll a műveltség, annál nehezebb mozgásba hozni ezt a kölcsönösséget, vagyis a műveltségnek ezen az immanens oldalán belüli hajtóerői annál

nehezebben jönnek mozgásba, minél alacsonyabb szintű egy társadalmi csoport vagy réteg műveltsége. Vagyis ez azt jelenti, hogy bár a munkásosztályon belül az objektív feltételek azonos mértékben változnak, mégis a műveltség alacsonyabb fokán álló munkások műveltségi törekvései lassabban bontakoznak ki, mint a már magasabb szintet elért munkásoké.

Mindezekből azt a következtetést kell levonni, hogy nemcsak tudomásul kell vennünk az alacsonyabb szintű igényeket, hanem ki is kell elégíteniük, mégpedig nem az egyszerű ujratermelés formájában, hanem bővítetten, egyre magasabb fokon. Ez egyben azt is jelenti, hogy pontosan ismerünk kell a különböző szinteket. A kielégítés és továbbfejlesztés feladatait csak ezek figyelembevételével határozhatjuk meg, nem lehet lépcsőfokokat kihagyni, hanem biztosítani kell az egymásraépültséget.

x x x

Az objektív lehetőség csak az alapot adja meg a munkásosztály műveltségének emeléséhez. Hogy ez a lehetőség mennyire válik valósággá, az a konkrét gazdasági és politikai eredményeken, azoknak tudatosodásán múlik. A munkásoknak mindig volt valamilyen művelődési igényük, de az nem jelentkezett mindig azonos erővel. Ahhoz, hogy az ilyen igény teljes nagyságban kibontakozhasson, az szükséges, hogy a munkások érezzék ennek a műveltségnek szük-

ségességét és értelmét, lássák a felhasználás lehetőségeit és eredményeit. Itt az eredmény alatt nemcsak a társadalmi értjük, hanem az egyénit is, vagyis az egyéni és a társadalmi érdek egybeesését.

Mindenekelőtt azzal kell megbirkózni, hogy a munkások jelentős része még nem jutott el oda, hogy szellemi szükségletként érezze a hiányos ismeretek pótlását. Állandó, intenzív, meggyőző munkára van szükség ahhoz, hogy mindenki megértse: korszerű szakképzettségre, technikai ismeretekre és készségekre, ehhez kapcsolódó, tudományos alapokon nyugvó világlátásra van szükség.

Kiut ebből csak akkor van, ha nem tűzzük ki célul az összes vonatkozásban jelentkező elmaradás pótlását és a fejlődéssel való minden téren való lépéstartást. A feladatok között sorrendiséget kell kialakítani, ki kell jelölni az osztály számára, hogy hol kell a legnagyobb eredményekre törekedni. A célok, a sorrendiség megállapítása természetesen nem lehet szubjektív óhajok függvénye, hanem benne kifejeződésre kell jutni a fejlődés objektív törvényszerűségeinek.

Elsősorban a társadalmi és természettudományos ismereteknek szerepe növekszik, mivel elengedhetetlenül szükség van rájuk a szocialista termelési erők tervszerű fejlesztéséhez, és ezen keresztül a termelési viszonyok fejlesztéséhez is. A műveltségben lévő nagyfokú különbségek megszüntetését tehát nem

a művelődésnél kell kezdeni, hanem a munka folyamatában betöltött szerep megváltoztatásánál.

Dialektikus folyamattal van dolgunk ez esetben is. Az egyik oldalról a munkások társadalmi, gyakorlati tevékenysége által meghatározott műveltség visszahat a gyakorlatra és módosítja azt. Ezért az a megoldás, amely mozgásba hozza ezt a folyamatot, nem egyszerű, pusztán agitáció a tanulásra, a művelődésre, nem szervezeti formák és intézmények tömegének létrehozása, hanem olyan tudatos, komplex hatásokat figyelembevevő irányítás, amely eredményeként együtt változnak az objektív és szubjektív feltételek.

A munkások művelődésének alakulása objektív és szubjektív feltételek függvénye. Függvénye az olyan művelődéspolitikának, amelynek elsősorban a munkásművelődést kell biztosítani. A helyes művelődéspolitika feltételei közé tartozik tehát:

a/ a társadalom anyagi és politikai folyamatainak pontos számbavétele;

b/ a reális helyzetkép a társadalom különböző csoportjainak mindenkor adott, bár meglévő műveltségi szintjéről;

c/ a közelebbi és távolabbi művelődéspolitikai célok reális, azaz a tudományosan előrelátható társadalmi /anyagi és szellemi/ lehetőségek és szükségletek, valamint a kultúra, a műveltség immanens fejlődési törvényeinek megfelelő meghatározása;

- d/ azoknak az optimális eszközöknek /a művelődési mechanizmusnak/, annak a legrövidebb utnak a kijelölése, amelyekkel, s amelyen a lehető leggyorsabban, leggazdaságosabban lehet elérni az adott helyzetből a helyesen kitűzött célokat.

Egyszóval, a helyes művelődéspolitikát mindenekelőtt tudományosan megalapozott művelődéspolitikát jelent, azaz előfeltételezi azoknak a társadalomtudományi ágazatoknak /pl. művelődésszociológia, művelődés-gazdaságtan, művelődés-pszichológia, művelődés-elmélet/ a meglétét, amelyek hivatottak, s képesek is az előbbiekből következő elméleti feladatok megoldására, s másodszor, előfeltételezi ezen tudományoknak és a gyakorlati művelődéspolitikának egymáshoz való, helyes /de itt most nem részletezhető/ viszonyát.